

Stoyan Burov

(Bulgaria, St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo)

IN MEMORIAM

Prof. DSc Ivan Haralampiev (1946 – 2025)

Стоян Буров

(България, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“)

IN MEMORIAM

Проф. д.ф.н. Иван Харалампиев (1946 – 2025)

На 29 януари 2025 г. почина изтъкнатият български учен проф. д.ф.н. И в а н Х а - р а л а м п и е в Иванов.

Той е роден на 11 ноември 1946 г. в гр. Кюстендил. Майка му е родом от гр. Щип (днес – Северна Македония), а баща му – от Западните покрайнини, от едно планинско селце близо до Цариброд. Спомням си, че при едно от нашите семейни пътувания до Сърбия любезните ни домакини от Цариброд отделиха време, за да го придружат да се поклони пред родното място на баща си, което той нито веднъж не беше посещавал дотогава. Преди това беше ходил, и то нееднократно, в родния град на майка си, където, ако не ме лъже паметта, и досега има родственици по майчина линия.

Средното си образование завършва в Кюстендил, след което служи като старшина школьник в Момчилград, където се запознава с бъдещата си съпруга, абитуриентка в местната гимназия. През 1969 г., вече като семейство с едногодишна дъщеря, двамата кандидатстват българска филология в Софийския и Великотърновския университет (тогава все още висш педагогически институт). Става така, че съпругата му е приета в СУ, а той – във Велико Търново. По онова време съществуваше правило, което вероятно винаги е съществувало, семействата да не се разделят, ето защо Иван Харалампиев отива при ректора на Висшия педагогически институт във Велико Търново с молба да му бъде разрешено да се запише и той за студент в СУ. Ректорът – проф. д-р Георги Димов, го кани в кабинета си и започва да го уговаря, че по-добре за семейството ще бъде двамата да следват във Велико Търново, а не в София. Разказва му за грандиозните си планове за развитието на института в университет, което впрочем се случва през 1971 г., предлага му да седне в ректорския стол и му предрича, че някой ден и той би могъл да стане ректор като него. Така семейство Харалампиеви свързва трайно своето житие-битие с град Велико Търново и Великотърновския университет.

Иван Харалампиев завършва с отличие специалността българска филология през 1973 г. За кратко се връща в родния си град, където оглавява местната концертна дирекция, но за кратко, защото от 1974 г. става редовен аспирант по историческа граматика на българския език с научен ръководител проф. Дора Иванова-Мирчева. През 1975 г. печели конкурс за асистент по същата дисциплина, като продължава задочно аспирантурата си. През 1977 г. става кандидат на филологическите науки след успешната защита на дисертацията си на тема „Наречията в книжовния български език през втората половина на XIV век (Евтимий Търновски)“, която в цялостния си вид остана непубликувана.

От 1986 г. е доцент, а от 1999 г. – професор по историческа граматика на българския език.

Хабилитира се като доцент по историческа граматика на българския език с труда *Езикът и езиковата реформа на Евтимий Търновски*, отпечатан като първа монография на учения през 1990 г. от издателство „Наука и изкуство“ (София). В тази книга, посветена с благодарност и уважение на неговата учителка чл.-кор. проф. Дора Иванова-Мирчева, се изследва езикът на известните произведения на патриарх Евтимий Търновски, като тук за първи път се прави опит да се оценят всички аспекти на неговата езикова реформа. Формулират се основните принципи на реформата и се преодоляват редица погрешни схващания за нейната същност и цел.

За професорски труд може да се приеме издадената през 1999 г. *История на българския език* (в съавт. с Дора Иванова-Мирчева) (Велико Търново: Фабер) – едно съчинение, което дотогава не е имало аналог в българистиката и славистиката. Представено е вековното развитие на българския език и в двете му основни форми – писмена и устна. Тази книга е най-използваното и най-цитираното произведение на двамата автори досега.

През 1997 г. става доктор на филологическите науки с труда „Бъдещето на българския език от историческо гледище (върху морфологичен материал)“. Дисертационният труд е високо оценен и единодушно одобрен от тогавашния Специализиран научен съвет по езикознание. Неговата теория за езиковото прогнозиране въз основа на проучването на материал от развойните исторически процеси предизвиква сериозен интерес както в България, така и в чужбина с иновативния си подход за разграничаване на развитието от история на езиците. Това той прави още в началото на своя труд, като се позовава на идеите на Ян Бодуен де Куртене, който смята, че една от главните задачи на езикознанието е именно изследването на езиковите промени, които са резултат от развитието на езиците. Може да се твърди, че с дисертационния си труд Харалампиев потвърждава и дори блестящо доразвива концепцията на Бодуен де Куртене с помощта на анализите си върху използвания богат морфологичен материал от българския език.

Още същата година трудът е издаден в Университетското издателство „Св.св. Кирил и Методий“ (Велико Търново, 1997. 267 с.). По-късно трудът претърпява още две издания: през 2000 г. и през 2006 (доп. изд.). Върху части от този труд е и книгата *Развойни процеси в съвременния български език* (Велико Търново: Фабер, 2009, 108 с.). Както пише авторът, изследването е замислено като допълнение към лекционния му курс по историческа граматика на българския език.

Иван Харалампиев неведнъж е подчертавал, че една от най-важните задачи пред всеки утвърден университетски преподавател е да подготви за своите студенти и да остави на бъдещите поколения оригинални лекционни курсове, в които учебната проблематика да бъде представена в пълнота, но и пречупена през авторската концепция. Първото му помагало в тази област е *История на българския език. Увод, фонетика и морфология*, офсетово издание на Великотърновския университет от 1989 г. Преди това той участва в авторския колектив заедно с Ангел Давидов и Мария Дамянова в *Христоматия по история на българския език* (София: Наука и изкуство, 1983, 317 с.) – едно представително издание, което включва цялостно или в съкратен вид 30 публикации на български учени (статии, студии, части от монографии), отпечатани у нас.

Отново в помощ на студентите е издаденият лекционен курс *История на българския език* (Велико Търново: Университетско издателство „Св.св. Кирил и Методий“, 1992. 342 с.), учебникът *Историческа граматика на българския език* (Велико Търново, Фабер, 2001. 243 с.) и *Записки по история на българския книжовен език до Възраждането* (Велико Търново: Фабер, 2007. 128 с.). Записките са първото изследване на историята на книжовния език от донационалния му период – период, към който авторът не скриваше научния си интерес. Няколко години по-късно той обнародва системен лекционен

курс по тази тема: *Лекции по история на българския книжовен език до Възраждането* (Велико Търново: Фабер, 2012. 144 с.).

Сред другите издания на автора трябва да бъдат споменати: *Строители на стария български книжовен език. Търновска книжовна школа* (Велико Търново: Абагар, 1995, 102 с.), *Малък етимологичен речник на българския език* (Велико Търново: Слово, 1998, 133 с.) и разбира се, големият юбилеен том *По вековните пътеки на българския език. Избрани приноси* (Велико Търново: Фабер, 2006, 558 с.) – който съдържа почти всички негови публикации на студии и статии, пръснати през годините в списания и сборници. Именно те дават най-вярното заключение не само за научните интереси на автора, обхващащи проблематиката на българския език от IX век, та чак до съвременния ни език, но и за значителния му принос към българистиката и славистиката.

Може да се заключи, че научните му интереси обхващат широк кръг от въпроси: българска историческа морфология, история на българския език и история на българския книжовен език до Възраждането, развойни процеси в съвременния български език, езиково прогнозиране. Не са малко и изследванията на проблеми на съвременния български език и на езиковата култура.

Иван Харалампиев беше учен от висока класа. Преминал през школата на такива видни учени, като проф. Иван Гълъбов и проф. Дора Иванова-Мирчева, той се беше изградил като специалист с много задълбочена подготовка, съчетана с трудолюбие, талант и амбиция да стигне до върховете на своята наука. Особено много уважаваше своята научна ръководителка, за която ще напише следното:

Проф. Мирчева стана моя „научна майка“ за дълго – за целия ми по-нататъшен живот. Сега, след толкова години, мога да кажа, че съм имал голям късмет. С времето осъзнах, че дарбата да се занимаваш с наука е важна, но само като първоначално условие. За да станеш истински учен, в началото на твоята кариера трябва да те подкрепя опитната ръка на голям и доказал се изследовател. Проф. Дора Иванова-Мирчева беше точно такава – един голям историк на българския език¹.

Иван Харалампиев беше от хората, които обичат обществената и административната работа. Дълги години беше председател на Великотърновския клон на Съюза на учените в България, беше и общински съветник във Велико Търново, стана почетен гражданин на града, който той обичаше като свой роден град, беше основател и член на различни обществени организации. В университета е бил няколко мандата заместник-ректор и два мандата ректор (1999 – 2007). По мое мнение това бяха едни от най-славните години на Великотърновския университет. Интересът към програмите на университета беше толкова голям, че се наложи да бъдат разкрити няколко филиала и центъра за обучение, вкл. в София и Пловдив. Направиха се значителни подобрения и на материалната база. Именно през този период с него сме работили в най-тясно сътрудничество – той като ректор и аз като зам.-ректор по учебната дейност. Намираше време да разговаряме не само по административни, но и по научни въпроси. Обичаше подробно да излага своите идеи за българския език, за неговото минало и бъдеще. После разговорите ни продължиха още по-интензивно, през периода от 2007 до 2010 г., когато и двамата бяхме членове на Специализирания научен съвет по славянско езикознание и пътувахме, често с моята кола, до София и обратно през седмица в продължение на три години. От съвместната ни работа през всичките тия години аз имах възможност да го опозная и като личност, да надникна в интимния му свят. Като всеки човек и той си имаше своите

¹ Ив. Харалампиев. По вековните пътеки на българския език. Избрани приноси. Велико Търново: Фабер, 2006, с. 6.

симпатии и антипатии, имаше, разбира се, и слабости: подобно на много известни мъже и за него се отнасяше сентенцията *Men love glory*.

В продължение на три години (1980 – 1983) е бил лектор по български език и култура в университета в гр. Сегед, Унгария.

Иван Харалампиев беше артистичен човек. Навремето е кандидатствал актьорско майсторство, но не е бил приет. Не зная дали българският театър е загубил с неговото отсъствие, но за сметка на това българската лингвистика безспорно е спечелила. От майка си беше наследил любовта към македонската песен, знаеше наизуст стотици песни и при всеки подходящ случай ги изпълняваше с дълбок, красив глас. Дори издаде два диска със свои изпълнения. Освен това рисуваше много добре, неговото хоби беше по време на предългите заседания, когато той не е водещ, да прави шаржове на колегите си в залата. Имаше вярно око за детайла, който отличаваше отделния човек, можеше да го улови и предаде с няколко линии на молива си. Шаржовете му бяха издадени в малка книжка.

Вероятно малцина знаят за неговата благотворителна дейност. Дискретно подпомагаше през трудните години на прехода свои колеги и приятели, които имаха сериозни финансови проблеми. Участваше със средства във всевъзможни инициативи на различни обществени организации.

Като професионалист имаше безупречен правопис и стил. Владееше изкуството да пише задълбочено, но ясно и разбрано. Много от научните му произведения могат да служат като лингвистични образци, от които да се учат младите български езиковеди. Преди години описах в една своя студия наблюдението си, че когато един човек смени диалектната среда, в която е проговорил и прекарал детството си, с друга диалектна среда, характеризираща се с контрастни езикови особености, и заживее в новата среда, той постепенно започва да коригира речта си, като отстранява някои от най-контрастните фонетични и морфо-синтактични особености на родния си диалект. Имах предвид преди всичко образцовата книжовна устна реч на Иван Харалампиев не само при официални случаи, но дори и в най-непринудена речева обстановка. По този пример направих извода, че хора, родени и израсли в западнобългарски селища, които по силата на житейските обстоятелства са заживели в Централна и Източна България, по-лесно успяват да се придържат към нормите на книжовната устна реч.

Във връзка с неговата 60-годишнина беше подготвен *Сборник научни изследвания в чест на проф. д.ф.н. Иван Харалампиев* (Велико Търново: Университетско издателство „Св.св. Кирил и Методий“, 2006, 619 с.).

Преждевременната смърт на проф. д.ф.н. Иван Харалампиев е тежка загуба за цялата национална и международна българистика и славистика.